

Ο εναλλακτικός τουρισμός και τα διαφοροποιητικά χαρακτηριστικά του

Κωνσταντίνος ΑΝΔΡΙΩΤΗΣ

Εισαγωγή

Ο τουρισμός συμβάλλοντας σημαντικά στη βελτίωση του βιοτικού επιπέδου του ντόπιου πληθυσμού, στη δημιουργία θέσεων εργασίας, στην εξασφάλιση κεφαλαίων για νέες επενδύσεις, στη βελτίωση και στην αύξηση της υποδομής κ.α., χρησιμοποιείται από πολλές κυβερνήσεις ως ένα μέσο οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης (Vaughan, Andriotis & Wilkes 2000, Andriotis 2001). Απ' την άλλη μεριά εκτός από θετικά αποτελέσματα, ο τουρισμός επιδρά αρνητικά στους προορισμούς υποδοχής τουριστών, με τρόπους όπως: το μιμητισμό ποικίλων ξενόφερτων προτύπων από τους ντόπιους κατοίκους, την εμπορευματοποίηση των ανθρωπίνων σχέσεων, τη μεταμόρφωση περιοχών αξιοπρόσεχτου φυσικού κάλους σε υπερκορεσμένες αστικές περιοχές, την περιβαλλοντολογική μόλυνση, την αλλοίωση του πολιτισμού, κλπ. (Andriotis 2003a, 2003b, Andriotis &

Vaughan 2003a, Κοκκώσης 2001, Κοκκώσης & Τσάρτας 2001, Σπιλάνης 2000) Λόγω των εκτεταμένων αρνητικών επιπτώσεων πολύ συχνά ο τουρισμός έχει επικριθεί από πολλούς σχολιαστές (π.χ. EC 1993, Romeril 1985, UNESCO 1976, Vanhove 1997) ως «τερατούργημα», που παρόλα τα βραχυπρόθεσμα έσοδα, πολλές φορές συμβάλλει στην καταστροφή των τουριστικών περιοχών και των πολιτισμών τους.

Η αρνητική κριτική ασκείται κυρίως στη μαζικοποίηση του τουρισμού καθώς και στο γεγονός ότι τα περισσότερα τουριστικά έσοδα διαρρέουν έξω από την ντόπια οικονομία, με πολλές τουριστικές επιχειρήσεις (κυρίως μεγάλου μεγέθους) να αγοράζουν εισαγόμενα προϊόντα, να απασχολούν

Κωνσταντίνος ΑΝΔΡΙΩΤΗΣ, Δρ. Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο & Τεχνολογικό Εκπαιδευτικό Ίδρυμα Κρήτης

ξενόφερτο εργατικό δυναμικό και να ανήκουν ή να διοικούνται από μη ντόπια άτομα (Andriotis 2002b, Παπαδάκη-Τζεδάκη 1997). Πολλά λοιπόν από τα χρήματα που εισέρχονται σε ένα προορισμό υποδοχής τουριστών και που κάτω από άλλες συνθήκες θα βοηθούσαν στην καλύτερευση του βιοτικού επιπέδου του ντόπιου πληθυσμού και στην αύξηση του εγχώριου κατά κεφαλή εισοδήματος, διαρρέουν έξω από την τοπική κοινωνία, ενώ παράλληλα οι αυξανόμενοι αριθμοί τουριστών συντελούν στην υποβάθμιση του επιπέδου διαβίωσης των κατοίκων και στην αλλοτρίωση των κοινωνικών θεσμών.

Εξαιτίας των αρνητικών συνεπειών των μαζικών αφίξεων, τις τελευταίες δεκαετίες έχει υπάρξει η ανάγκη για την αναζήτηση νέων προτύπων τουριστικής ανάπτυξης. Συγκεκριμένα το ενδιαφέρον πολλών επενδυτών, φορέων ανάπτυξης και μελετητών, εστιάζεται στην προώθηση ηπιότερων μορφών τουριστικής ανάπτυξης χωρίς να αποβλέπουν αποκλειστικά στο οικονομικό συμφέρον, αλλά να δείχνουν ιδιαίτερη σημασία και σεβασμό στο περιβάλλον και στον πολιτισμό, καθώς και στην ικανοποίηση των αναγκών του εντόπιου κοινωνικού συνόλου. Ξεκίνησε δηλαδή μια ηπιότερη προσέγγιση ανάπτυξης τουριστικών προορισμών, δημιουργώντας έτσι μια νέα φιλοσοφία, τη φιλοσοφία του εναλλακτικού τουρισμού ως ένα είδος ενεργητικού τουρισμού που αντιτίθεται στο πρότυπο της μαζικής ανάπτυξης. Η διαμόρφωση αυτού του νέου προτύπου, αντιμέτωπου με τη μαζικοποίηση της τουριστικής διακίνησης, έχει αποκτήσει ποικίλους φανατικούς οπαδούς και υποστηρικτές σε ευρύ φάσμα κοινωνικών ομάδων και κινημάτων, που υποστηρίζουν με διαφορετικούς τρόπους την αναζήτηση της ποιότητας στο ταξίδι αλλά και τη σύνδεση της διαμονής σ' ένα τόπο με την προστασία του περιβάλλοντος και της ντόπιας κουλτούρας καθώς και με την αναζήτηση ενός διαφορετικού προτύπου τοπικής ανάπτυξης (Τσάρτας 1996: 349).

Το γεγονός ότι μεγάλος αριθμός μελετών δεν αναφέρονται στην πραγματική εννοιολογία του εναλλακτικού τουρισμού, αλλά στις αρνητικές συνέπειες του μαζικού τουρισμού, σύμφωνα με τους

Eadington & Smith (1992) οφείλεται στο ότι είναι πολύ πιο εύκολο να ασχοληθείς με τις αρνητικές συνέπειες του μαζικού τουρισμού παρά να διατυπώσεις μια ρεαλιστική και συγκροτημένη άποψη ως προς το τι είναι εναλλακτικός τουρισμός.

Το άρθρο αυτό στοχεύει να συμπληρώσει τις ελλείψεις της υπάρχουσας βιβλιογραφίας αναφορικά με τον εναλλακτικό τουρισμό, διερευνώντας θέματα που αφορούν την εννοιολογία και τα διαφοροποιητικά χαρακτηριστικά του εναλλακτικού τουρισμού. Επιχειρώντας κάτι τέτοιο το άρθρο αυτό χωρίζεται σε πέντε ενότητες. Η πρώτη ενότητα ασχολείται με την έννοια του εναλλακτικού τουρισμού. Η δεύτερη με τις διαφορές που παρουσιάζει ο μαζικός τουρισμός έναντι του εναλλακτικού. Η τρίτη εξετάζει τα διαφοροποιητικά χαρακτηριστικά του εναλλακτικού τουρισμού που εστιάζονται κυρίως σε θέματα όπως: τα κίνητρα και τα πρότυπα του εναλλακτικού τουρίστα, τις ιδιαιτερότητες που παρουσιάζει ο εναλλακτικός τουριστικός προορισμός, το μέγεθος των τουριστικών επιχειρήσεων, την οργάνωση του ταξιδιού, την ενδογενή τουριστική ανάπτυξη και τη συμμετοχή της κοινότητας στην αναπτυξιακή διαδικασία. Βασισόμενη στα διαφοροποιητικά χαρακτηριστικά του εναλλακτικού τουρισμού η τέταρτη ενότητα ασχολείται με τη συνεισφορά του εναλλακτικού τουρισμού στην τοπική ανάπτυξη. Η τελευταία ενότητα προσφέρει ορισμένα συμπεράσματα αναφορικά με τα εναλλακτικά και μη, πρότυπα τουριστικής ανάπτυξης.

Η έννοια του εναλλακτικού τουρισμού

Τα τελευταία χρόνια έχει αυξηθεί το ενδιαφέρον για τις εναλλακτικές μορφές τουρισμού από τουριστικούς επενδυτές και φορείς ανάπτυξης που δεν είναι ικανοποιημένοι από τη μαζικοποίηση της τουριστικής διακίνησης και τις επακόλουθες αρνητικές της συνέπειες. Σύμφωνα με τον Butler (1990) οι εναλλακτικοί τύποι τουρισμού (και τουρίστα) επιφέρουν λιγότερες αρνητικές συνέπειες στους προορισμούς υποδοχής τουριστών χωρίς όμως να μειώνουν τα θετικά οικονομικά αποτελέσματα, πραγματικότητα

επιθυμητή από όλους όσους βρίσκονται σε θέσεις κλειδιά στην τουριστική ανάπτυξη μιας περιοχής καθώς και τον ντόπιο πληθυσμό. Ενδεικτικά ο Fennel (2001) σημειώνει:

Οι εναλλακτικές μορφές τουρισμού δίνουν την ευκαιρία στις χώρες να εκμηδενίσουν τις εξωγενείς επιδράσεις, να αναπτύξουν τη δική τους υποδομή και ανωδομή, ώστε να συμμετέχουν οι ίδιες στην ορθολογική ανάπτυξή τους – ουσιαστικά να κερδίσουν τη μάχη σε σημαντικά θέματα, αντί να τα παραχωρούν όλα σε ξένους επιχειρηματίες και ξένους θεσμικούς παράγοντες του τουριστικού χώρου (σ.32).

Τι εννοούμε όμως όταν αναφερόμαστε στον εναλλακτικό τουρισμό και ποιες μορφές τουρισμού θεωρούνται εναλλακτικές συγκρινόμενες με ποιες άλλες; Μια εξέταση της έννοιας αποκαλύπτει ότι ο εναλλακτικός τουρισμός θεωρείται εναλλαγή της τουριστικής μαζικοποίησης και ως εκ τούτου έχει διαφορετικές επιπτώσεις και πρακτικές ανάπτυξης. Συνεπώς οι εναλλακτικοί τύποι τουρισμού είναι αυτοί που αντιτίθενται στις μέχρι τώρα παραδοσιακές μορφές μαζικής τουριστικής ανάπτυξης.

Πολλοί συγγραφείς, όπως οι Cazes (1989), Himmetoglu (1992), Mader (1988) και Weaver (1991), θεωρούν τον εναλλακτικό τουρισμό ως μια σύγχρονη μορφή ανάπτυξης που έχει ερμηνευτεί σε σχέση με άλλες εκφράσεις όπως: «κατάλληλος», «οικο-», «ήπιος», «υπεύθυνος», «ελεγχόμενος», «χαμηλών προσκρούσεων», «ευγενής», «μικρής κλίμακας», «διαφορετικός», «επιδέξιος», «παρορμητικός», «αντιτουρισμός», «συμμετοχικός» και «πράσινος».

Όλες όμως οι παραπάνω εκφράσεις γενικεύουν και δεν μας δίνουν μια ολοκληρωμένη έννοια του εναλλακτικού τουρισμού, όπως έχει παρουσιαστεί από τον Inskoop (1991) και παρατίθεται παρακάτω:

(Ο εναλλακτικός τουρισμός είναι) μικρής κλίμακας, μη συμβατικής φύσης, μη μαζικής εξειδίκευσης καθώς και κοινωνικά και περιβαλλοντολογικά ευαίσθητος και γεμάτος σεβασμό, σε

αντίθεση με το συμβατικό τύπο μαζικού τουρισμού σε μεγάλα θέρετρα (σ.166).

Συνεπώς ο εναλλακτικός τουρισμός είναι μια διαδικασία που προωθεί μια μορφή ταξιδιού, φιλική προς το περιβάλλον, επιτρέποντας θετικές κοινωνικές αλληλεπιδράσεις και από κοινού βιώματα μεταξύ των μελών διαφορετικών κοινωνιών.

Μαζικός έναντι εναλλακτικού τουρισμού

Από την παραπάνω ανασκόπηση κατανοούμε ότι ο εναλλακτικός τουρισμός θεωρείται ως διαμετρικά αντίθετος του μαζικού, με τον εναλλακτικό να εμφανίζεται ως καλός και ο μαζικός ως κακός (Lane 1989, 1993, Pearce 1992). Όπως έχουν αποκαλύψει πολλοί μελετητές, (π.χ. Andriotis 2000, EC 1993, Romeril 1985, Vanhove 1997), η πλειοψηφία των αρνητικών συνεπειών της τουριστικής ανάπτυξης προκύπτει από το μαζικό τουρισμό, για το λόγο ότι συγκεντρώνει μεγάλο αριθμό τουριστών, απαιτεί επενδύσεις μεγάλης κλίμακας και λιγότερη συμμετοχή της ντόπιας κοινωνίας στην αναπτυξιακή διαδικασία (Andriotis 2002a, Doggart & Doggart 1996, Faulkner 1998). Οι αρνητικές επιπτώσεις του μαζικού τουρισμού είναι πιο έκδηλες για τους τουριστικούς προορισμούς, γιατί ο μαζικός τουρισμός χαρακτηρίζεται από συγκέντρωση υποδομής και τουριστών στο χρόνο και στον τόπο, εμφανιζόμενοι με λιγότερη ευαισθησία στους εγχώριους πλουτοπαραγωγικούς πόρους εξ' αιτίας του εντατικού τύπου τουριστικής ανάπτυξης και της συμπεριφοράς των τουριστών που προσελκύονται από φθηνές αγοραστικές επιλογές (Coccossis 1996, Coccossis & Pargairis 1996, Pearce 1989).

Ο Πίνακας 1 επιχειρεί μία συνοπτική παρουσίαση των διαφοροποιητικών χαρακτηριστικών του μαζικού (ή με άλλα λόγια σκληρού) τουρισμού και του εναλλακτικού (ήπιου) τουρισμού, αναφορικά με τις γενικές του έννοιες, τις τουριστικές αναπτυξιακές στρατηγικές που υιοθετούνται, το πλαίσιο λογικής που ακολουθείται και τις διαθέσεις του τουρίστα.

Πίνακας 1: Διαφορές σκληρών έναντι ήπιων μορφών τουρισμού

Σκληρός Τουρισμός	Ήπιος Τουρισμός
A. Γενικές έννοιες	
Απερίσκεπτος	Συνετός
Απεχθής	Αμυντικός
Επιθετικός	Επιφυλακτικός
Γρήγορος/Ορμητικός	Αργός/Στοχαστικός
Υψηλών ρυθμών	Χαμηλών ρυθμών
Ανεξέλεγκτος	Ελεγχόμενος
Ασυντόνιστος	Συντονισμένος
Υπερβολικός	Μετριοπαθής
Βραχυπρόθεσμος	Μακροπρόθεσμος
Ειδικού ενδιαφέροντος	Γενικού ενδιαφέροντος
Εξωτερικά ελεγχόμενος	Ελεγχόμενος από τους ντόπιους
Μικρής αντοχής	Μεγάλης αντοχής
Ευαίσθητος στην τιμή	Ευαίσθητος στην αξία
Ποσοτικός	Ποιοτικός
Αυξανόμενος	Αναπτυσσόμενος
B. Τουριστικές Αναπτυξιακές Στρατηγικές	
1. Ανάπτυξη χωρίς σχεδιασμό	Σχεδιασμός πριν από την ανάπτυξη
2. Θεώρηση στις αναπτυξιακές μελέτες	Θεώρηση στην νοοτροπία
3. Κάθε κοινότητα σχεδιάζει για τον εαυτό της	Κεντρικός σχεδιασμός για μεγάλες περιοχές
4. Άναρχη ανάπτυξη	Συγκέντρωση της ανάπτυξης σε ορισμένες περιοχές
5. Τυχαία και διάσπαρτη ανέγερση οικοδομημάτων	Συντήρηση του εδάφους, συγκεντρωτική ανέγερση οικοδομών, διατήρηση ελεύθερου χώρου
6. Εντατική εκμετάλλευση της ιδιαίτερης αξίας των τοποθεσιών	Σεβασμός στην ιδιαίτερη αξία της κάθε τοποθεσίας
7. Ανέγερση αυξανόμενου αριθμού κτιρίων	Εκμετάλλευση και βελτίωση των κτιρίων που ήδη υπάρχουν
8. Κατασκευές για αόριστη ζήτηση	Καθορισμός ορίων για εξάπλωση
9. Ανάπτυξη τουρισμού σε όλες τις περιοχές	Ανάπτυξη τουρισμού μόνο σε κατάλληλες περιοχές και όπου υπάρχει διαθέσιμος ντόπιος πληθυσμός
10. Ανάθεση της τουριστικής ανάπτυξης σε εξωγενείς παράγοντες	Ευκαιρίες για λήψη αποφάσεων και συμμετοχή του τοπικού πληθυσμού
11. Χρησιμοποίηση όλου του διαθέσιμου εργατικού δυναμικού (συμπεριλαμβανομένου και των αλλοδαπών)	Ανάπτυξη σχεδιασμένη σύμφωνα με τις δυνατότητες της περιοχής για τουρισμό τοπικά ελεγχόμενο
12. Θεώρηση στα οικονομικά προτερήματα	Αποτίμηση όλων των οικονομικών, οικολογικών και κοινωνικών προτερημάτων και μειονεκτημάτων
13. Θεώρηση του αγροτικού πληθυσμού μόνο ως κτηματίες και εργατικό δυναμικό	Διατήρηση και ενθάρρυνση της γεωργίας
14. Εγκατάλειψη των ζημιών στην κοινωνία	Οι ζημιές πληρώνονται από το δράστη
15. Ευμενή αντιμετώπιση στην ιδιωτική μεταφορά	Ενθάρρυνση της ντόπιας μεταφοράς

16.	Διασφάλιση ευκολιών για την μεγιστοποίηση της ζήτησης	Διασφάλιση ευκολιών για μεσαίου μεγέθους ζήτηση
17.	Απομάκρυνση φυσικών φραγμών	Διατήρηση φυσικών φραγμών
18.	Αστική αρχιτεκτονική	Ντόπια αρχιτεκτονική (σχέδιο κτιρίων και υλικών)
19.	Γενικός αυτοματισμός τουριστικών θέρετρων	Επιλεκτική τεχνητή ανάπτυξη, ενθάρρυνση μη τεχνιτών τουριστικών προορισμών

Σκληρός τουρισμός	Ήπιος τουρισμός
Γ. Πλαίσιο πολιτικής	
Εξασφάλιση συγκεντρωτικών αφίξεων	Εναλλασσόμενες διακοπές
Πρόσληψη προσωπικού μη αποδεδειγμένων ικανοτήτων	Βελτίωση εκπαίδευσης των ατόμων με υπεύθυνες θέσεις στον τουρισμό
Πώληση μετά δυσκολίας	Πώληση «εκ καρδίας»
Θεωρεί των τουρισμό ως οικονομική πανάκεια	Ψάχνει νέες επιλογές και τουριστικές εναλλαγές
Σκληρό ταξίδι	
Δ. Διαθέσεις του τουρίστα	
Μαζικός τουρισμός	Μοναχικό ταξίδι, με φίλους ή οικογένεια
Έλλειψη χρόνου	Αφθονία χρόνου
Ταχύτατα μέσα μεταφοράς	Κατάλληλα (ή ακόμα και αργά) μέσα μεταφοράς
Προσχεδιασμένο δρομολόγιο	Αυθόρμητο δρομολόγιο
Εμπνευσμένο εξωτερικά	Εμπνευσμένο εσωτερικά
Εισαγόμενος τρόπος ζωής	Εγχώριος τρόπος ζωής
«Θεάματα»	Βιώματα
Άνετο και παθητικό	Δραστήριο και ενεργητικό
Μικρή ή καθόλου νοητική προετοιμασία	Προ-έρευνα για τον προορισμό
Δεν επιθυμεί να μάθει τη γλώσσα	Μαθαίνει να μιλάει τη γλώσσα
Αίσθηση ανωτερότητας	Θέληση για μάθηση
Ποικίλες αγορές	Αγορές δώρων
Αναμνηστικά	Μνήμες, Ημερολόγια, Νέες προοπτικές
Στιγμιαίες φωτογραφίες και καρτ ποστάλ	Φωτογραφία, Σχεδίαση, Ζωγραφική
Περίεργα	Φινέτσα
Θορυβώδης	Ήσυχος

Πηγή: Krippendorf (1982)

Διαφοροποιητικά χαρακτηριστικά του εναλλακτικού τουρισμού

Από την παραπάνω ανασκόπηση φαίνεται ότι ο εναλλακτικός τουρισμός έχει πολλά διαφοροποιητικά χαρακτηριστικά σε σύγκριση με το μαζικό τα οποία και αναλύονται στις παρακάτω ενότητες.

Τα κίνητρα του τουρίστα

Το πρώτο διαφοροποιητικό χαρακτηριστικό του εναλλακτικού τουρισμού αποδίδεται στον τουρίστα ως άτομο και το κυρίαρχο κίνητρο ή ομάδα κινήτρων που τον οδηγεί στην επιλογή κάποιου ταξιδιού. Το κίνητρο για διακοπές γεννιέται από την ύπαρξη κάποιας ανάγκης. Συνεπώς, το κίνητρο αποτελεί την κινητήρια δύναμη που ωθεί κάποιο άτομο στην εκπλήρωση αυτής της ανάγκης.

Η ομάδα των κινήτρων που οδηγούν σε εναλλακτικό τουρισμό συνδέεται άμεσα με πρότυπα τουριστικής ανάπτυξης τα οποία διαφέρουν ριζικά από αυτά που έχει επιβάλλει ο οργανωμένος μαζικός τουρισμός. Συγκεκριμένα τα κίνητρα που ωθούν κάποιο άτομο σε «εναλλακτικό τύπο» ταξιδιού είναι διαφορετικά από τα κίνητρα του συνηθισμένου μαζικού τουρίστα που θεωρείται «απαθής», «λιγόψυχος», «νεοαποικιστής» και «άξεστος» (Cazes 1989). Ο εναλλακτικός τουρίστας έχει διαφορετικής μορφής κίνητρα που μπορούν να νοηθούν ως αυτά του λεγόμενου ενεργητικού τύπου τουρισμού (περιπλάνηση, περίπατος, αναρρίχηση, τουρισμός «περιπέτειας»), εξερευνητικού χαρακτήρα και συνάντησης (ιστορικοί και αρχαιολογικοί χώροι, συναναστροφή με τους ντόπιους κατοίκους, τον αυτόχθων πολιτισμό και τα ήθη και έθιμα) και δεσμευτικό χαρακτήρα (εθελοντικές υπηρεσίες σε κράτη του εξωτερικού, προσφορά βοήθειας και ενίσχυσης, συμμετοχή σε αρχαιολογικές ανασκαφές, εργασιακές κατασκηνώσεις, κλπ) (Cazes 1989).

Συνεπώς, στις εναλλακτικές μορφές τουρισμού οι διακοπές

δεν πραγματοποιούνται σαν μια μεμονωμένη προσπάθεια φυγής από την καθημερινότητα αλλά το ταξίδι αποκτάει κάποιο νόημα με κοινωνικές, πολιτιστικές, περιβαλλοντολογικές και εκπαιδευτικές προεκτάσεις. Συνοπτικά, οι εναλλακτικές μορφές τουρισμού «καταγράφουν την έμφαση που δίνεται στα κίνητρα που σχετίζονται με το περιβάλλον και την αυτονομία στο ταξίδι» (Τσάρτας 1996: 352).

Ο εναλλακτικός τουρίστας

Ο εναλλακτικός τουρίστας δεν μπορεί να θεωρηθεί ως «πελάτης» ή «καταναλωτής» αφού διαφέρει από τα καθιερωμένα πρότυπα του φθηνού μαζικού τουρισμού, ενώ είναι γεγονός ότι ο εναλλακτικός τουρισμός προσφέρει μια εναλλαγή από τον καθιερωμένο τρόπο ζωής. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα που αναφέρει ο Cohen (1973, 1979) σχετικά με τους νεαρούς ταξιδιώτες του παρελθόντος που δεν αποδέχονταν για τον εαυτό τους τον όρο του τουρίστα, αλλά αυτοαποκαλούνταν «ταξιδευτές» και «κοσμογυρισμένοι», που ταξιδεύουν με σκοπό την αναζήτηση του αυθεντικού, ενώ όλοι οι άλλοι τους αποκαλούσαν άσκοπα περιφερόμενους, χίπις, τουρίστες του σακιδίου, γυφτοτουρίστες, κλπ.

Οι εναλλακτικοί τουρίστες αποτελούν ένα τμήμα της αγοράς με διαφοροποιητικά χαρακτηριστικά στα κίνητρα που τους ωθούν σε τουριστική μετακίνηση, τις δραστηριότητές τους κατά τη διάρκεια των διακοπών τους κλπ. Οι διαφορές των εναλλακτικών τουριστών από όλα σχεδόν τα άλλα είδη τουρισμού τείνει να τους απομονώνει σε ευδιάκριτες κατηγορίες που η κάθε μια απ' αυτές παρουσιάζει τις δικές της ιδιαιτερότητες.

Σύμφωνα με τους Laarman & Durst (1987) ο εναλλακτικός τουρίστας έχει τα παρακάτω χαρακτηριστικά:

- Προσπαθεί να επισκέπτεται μέρη που δεν έχει πατήσει ανθρώπινο πόδι.
- Διεγείρεται από το αίσθημα της περιήγησης.

- Προσπαθεί να αποφύγει τον πολιτισμό για κάποιο χρονικό διάστημα.
- Προσπαθεί να δημιουργήσει κανάλια επικοινωνίας με τον ντόπιο πληθυσμό.
- Δεν επιζητάει την ύπαρξη τουριστικής υποδομής.
- Συλλέγει περισσότερες πληροφορίες πριν και κατά τη διάρκεια του ταξιδιού του.
- Ταξιδεύει μόνος του ή σε μικρές ομάδες.
- Είναι καλά εκπαιδευμένος.
- Έχει περισσότερα έσοδα από το μέσο όρο.
- Τείνει να παραμένει σε μια χώρα για περισσότερες μέρες από τον παραδοσιακό τουρίστα.

Ο τουριστικός προορισμός

Διαφοροποιητικό χαρακτηριστικό του εναλλακτικού τουρισμού είναι επίσης και η τοποθεσία που επισκέπτεται ο τουρίστας. Ο εναλλακτικός τουρισμός προωθεί επιθυμητές διαφορές μεταξύ προορισμών. Όπως σημειώνουν πολλοί συγγραφείς (Ahmed 1987, Andronicos 1979, Berno 1999, Cohen 1989, McCannell 1973) οι περισσότεροι τουριστικοί προορισμοί επικρίνονται για την αποστέρωση από τον τουρίστα της αυθεντικότητας του ταξιδιού με την επίδειξη πλαστών θέλητρων που έχουν κατασκευαστεί με μοναδικό σκοπό την τουριστική χρήση. Αντίθετα στον εναλλακτικό τουρισμό, ελκυστικά στοιχεία είναι το «νέο, πρωτοποριακό, παρθένο ή ανεξερεύνητο» του προορισμού που τον διαφοροποιούν από άλλες κορεσμένες τουριστικές περιοχές. Αξιοσημείωτο είναι ότι ο εναλλακτικός τουρίστας ελκύεται από ένα ιδανικά ονειρεμένο και ήσυχο περιβάλλον και από την ιδέα της συνάντησης με τον ντόπιο πληθυσμό, γεγονός που δεν συμβαδίζει με την αστικοποίηση του «μαζικού» τουριστικού προορισμού. Συνεπώς, ο εναλλακτικός τουρισμός μπορεί να θεωρηθεί ως μια αντίδραση του τουρίστα στην εμπορευματοποίηση των διακοπών του και την προσπάθεια των τουριστικών

προορισμών να παρουσιάζουν μια σειρά ψεύτικων γεγονότων ως αυτόχθωνων.

Το μέγεθος των τουριστικών επιχειρήσεων

Οι περισσότεροι τουριστικοί προορισμοί προσελκύουν τουρίστες σε επιχειρήσεις μεγάλου μεγέθους, συνήθως ξενοδοχεία που προσφέρουν ποικίλες υπηρεσίες, τις λεγόμενες «πακεταρισμένες» διακοπές που οργανώνονται από τους οργανωτές ταξιδιών. Στον εναλλακτικό τουρισμό κυριαρχεί η ρήση του Schumacher (1974) «το μικρό είναι πανέμορφο (small is beautiful)» αναφορικά με το μέγεθος των επενδύσεων. Οι εναλλακτικοί τουρίστες διαλέγουν ως επί το πλείστον μικρές μονάδες διαμονής και ντόπιες επιχειρήσεις.

Συγκεκριμένα, διαφορετικής κλίμακας ανάπτυξη έχει διαφορετικές επιπτώσεις στις κοινότητες που επισκέπτονται οι τουρίστες. Για παράδειγμα, ο Rodenburg (1989) πραγματοποίησε μια μελέτη στο νησί του Μπαλί και ομαδοποίησε τις τουριστικές επιχειρήσεις σε τρεις κατηγορίες: μεγάλες, μικρές και επιχειρήσεις χειροτεχνίας. Από την έρευνα φάνηκε, ότι το κάθε είδος τουριστικής εκμετάλλευσης συναντάει διαφορετικούς στόχους οικονομικής ανάπτυξης. Ο Rodenburg κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η ίδρυση μικρών επιχειρήσεων και επιχειρήσεων χειροτεχνίας ωφελεί περισσότερο το νησί του Μπαλί και στους κατοίκους του.

Μια άλλη μελέτη από τον Andriotis (2002b), ερεύνησε 52 επιχειρήσεις διαμονής τουριστών στο νησί της Κρήτης κατατάσσοντάς τις ανάλογα με τον αριθμό των δωματίων τους σε τρεις κατηγορίες: τις μικρές (αυτές που έχουν 40 ή λιγότερα δωμάτια), τις μεσαίες (αυτές που έχουν 41-100 δωμάτια) και τις μεγάλες (αυτές που έχουν πάνω από 100 δωμάτια). Από τα αποτελέσματα της έρευνας αποδεικνύεται μέσω της χρήσης στατιστικών τεχνικών ότι η συνεισφορά των επιχειρήσεων διαμονής στην οικονομική ανάπτυξη του νησιού δεν είναι ομοιόμορφη. Συγκεκριμένα, οι μεγαλύτερες επιχειρήσεις απασχολούν περισσότερο ξένο διευθυντικό προσωπικό σε σύγκριση με τις μικρές και τις μεσαίου

μεγέθους επιχειρήσεις. Επίσης, οι μεγαλύτερες επιχειρήσεις αγοράζουν λιγότερο από ντόπιους λιανοπωλητές και χονδρέμπορους σε σύγκριση με τις μικρομεσαίες, ενώ οι μικρές επιχειρήσεις απασχολούν περισσότερα άτομα από τα μέλη της οικογενείας του ιδιοκτήτη. Ως εκ τούτου όσο μικρότερη είναι η επιχείρηση τόσο μεγαλύτερη η συνεισφορά της στην τοπική ανάπτυξη.

Συνοπτικά μερικά από τα χαρακτηριστικά των επιχειρήσεων που αυξάνονται καθώς μεγαλώνει το μέγεθος τους παρουσιάζονται στο Σχεδιάγραμμα 1.

Σχεδιάγραμμα 1: Διαφοροποιητικά χαρακτηριστικά των μικρών επιχειρήσεων από τις μεγάλες

Μεγάλης κλίμακας επιχειρήσεις	
+ Αυξανόμενα	<p><u>Χαρακτηριστικά</u> Φραγμοί εισόδου στον επιχειρηματικό κλάδο (απαιτήσεις σε κεφάλαια, εμπειρία), ξένη ιδιοκτησία/επενδύσεις, Απασχόληση αλλοδαπών, Εργασία/Διαχείριση από μη μέλη της οικογένειας του ιδιοκτήτη, Διαρροή συναλλάγματος, Οικονομίες κλίμακας.</p>
- Μειωμένα	
Μικρής κλίμακας επιχειρήσεις	

Πηγή: Andriotis (2002b)

Ενδογενής τουριστική ανάπτυξη και συμμετοχή της κοινότητας στην αναπτυξιακή διαδικασία

Ο κάθε τουριστικός προορισμός αναπτύσσεται στην αρχή προσελκύοντας μη οργανωμένους τύπους τουριστών, τους λεγόμενους εξερευνητές και περιηγητές, γεγονός που επιδρά θετικά στην οικονομία αυτών των προορισμών μια και δεν υπάρχουν μεσάζοντες που να εκμεταλλεύονται τις πλουτοπαραγωγικές πηγές και να κρατούν για λογαριασμό τους την πίτα του λέοντος

από τα τουριστικά έσοδα.

Γενικότερα όμως η εξάπλωση του τουρισμού τις τελευταίες δεκαετίες από τις δυτικού τύπου οικονομίες στις υποανάπτυκτες περιοχές της περιφέρειας έχει προκαλέσει δομικές αλλαγές, που έχουν τη μορφή του εκσυγχρονισμού της οικονομικής δομής. Εμφανίζεται κυρίως με τη διείσδυση ξένων κεφαλαίων και εξωτερικού ελέγχου των πλουτοπαραγωγικών πηγών, όπως επίσης και την ενίσχυση μιας ομάδας ελίτ που λειτουργεί ως καθοριστικός παράγοντας αλλαγής. Σύμφωνα με αρκετούς μελετητές (Auty 1995, Britton 1982, 1989, Erisman 1983, Lea 1988, Milne 1997, Wilkinson 1987, 1997) εξαιτίας της αδυναμίας ανάπτυξης του τουρισμού από τα έσω, διάφορες μορφές «εξαρτημένης ανάπτυξης» έχουν εκδηλωθεί σε πολλά αναπτυσσόμενα κράτη.

Όπως πρεσβεύει η ιδέα της εξαρτημένης ανάπτυξης, ενώ η οικονομική αναζωογόνηση έχει επιτευχθεί σε αρκετά κράτη της περιφέρειας, τα επιθυμητά αποτελέσματα που να διαφοροποιούν την περιφέρεια από την καπιταλιστική ανάπτυξη του πυρήνα δεν έχουν εμφανιστεί (Hunt 1989, Potter, Binns, Elliott & Smith 1999). Η έλλειψη επαρκών κεφαλαίων και η επακόλουθη χαμηλή δυνατότητα επενδύσεων και παραγωγικότητας, έχουν ως αποτέλεσμα η περιφέρεια να είναι παγιδευμένη σε ένα φαύλο κύκλο φτώχειας (Myrdal 1957, Potter, Binns, Elliott & Smith 1999), με τον περιφερειακό τουρισμό να ελέγχεται από τις βιομηχανικές μητροπολιτικές χώρες, οι οποίες αποτελούν τον πυρήνα της οργάνωσης του τουριστικού κυκλώματος (Keller 1987, Potter, Binns, Elliott & Smith 1999). Ως αποτέλεσμα, η εξέλιξη του τουρισμού σε πολλές, κυρίως νησιωτικές περιοχές και κράτη του τρίτου κόσμου λειτουργεί σύμφωνα με τα πρότυπα της νεοαποικιοκρατίας και της πλήρους οικονομικής εξάρτησης, όπου «οι πλούσιες μητροπολιτικές κοινωνίες δυτικού τύπου» κυριαρχούν αποφασιστικά στην τουριστική βιομηχανία των υποανάπτυκτων και αναπτυσσόμενων οικονομιών μέσω της εκμετάλλευσης των πλουτοπαραγωγικών τους πόρων (Andriotis 2003c).

Διάφοροι μελετητές (π.χ. Britton 1989, Perez 1973) έχουν επισημάνει τις καταστροφικές συνέπειες της εξωγενούς τουριστικής ανάπτυξης στην οικονομική και κοινωνική δομή του κάθε προορισμού υποδοχής τουριστών, αντιμετωπίζοντας τον τουρισμό ως μια νέα μορφή αποικιοκρατίας. Υποστηρίζουν ότι η εξωγενής τουριστική ανάπτυξη προσφέρει περισσότερα οφέλη στις καπιταλιστικές χώρες από όπου προέρχονται οι περισσότεροι τουρίστες χωρίς να συνεισφέρει ικανοποιητικά στην οικονομική ανάπτυξη των χωρών υποδοχής τουριστών (Khan 1997). Συνεπώς, η εξωγενής ανάπτυξη ενός προορισμού μπορεί να κατηγορηθεί για χαμηλά πολλαπλασιαστικά φαινόμενα, για χρήση εισερχόμενου (μη ντόπιου) εργατικού δυναμικού, για αυξανόμενη ξένη κυριαρχία καθώς και εξωτερικού ελέγχου της τουριστικής βιομηχανίας.

Για να αποφευχθούν οι παραπάνω αρνητικές συνέπειες πολλοί επενδυτές και φορείς ανάπτυξης αναζητούν διέξοδο σε ενδογενή πρότυπα τουριστικής ανάπτυξης. Συγκεκριμένα, η συμμετοχή της τοπικής κοινωνίας στην τουριστική ανάπτυξη είναι μια από τις προϋποθέσεις ανάπτυξης του εναλλακτικού τουρισμού. Αυτή η συμμετοχή μπορεί να διερευνηθεί από δύο σκοπιές (McIntosh & Goeldner 1986, Timothy 1999, Tosun 2000):

- συμμετοχή στα οφέλη από την τουριστική ανάπτυξη και
- συμμετοχή στη λήψη αποφάσεων αναφορικά με την αναπτυξιακή διαδικασία και το σχεδιασμό του προσφερόμενου προϊόντος.

Για να μπορέσουν οι κάτοικοι μιας τουριστικής περιοχής να ωφεληθούν από την τουριστική ανάπτυξη πρέπει να τους δοθεί η ευκαιρία για κάτι τέτοιο. Πολλές φορές όμως τα οφέλη από την τουριστική ανάπτυξη, συγκεντρώνονται στα χέρια ενός περιορισμένου αριθμού ατόμων, που αυτά έχουν τα απαραίτητα κεφάλαια να επενδύσουν στον τουρισμό σε αντίθεση με άλλες ομάδες της κοινότητας (π.χ. χαμηλής κοινωνικής τάξης, ανεκπαίδευτα και φτωχά άτομα). Ο Vivian (1992) πιστεύει ότι πολλές

παραδοσιακές κοινωνίες είναι καταπιεστικές, αφού συχνά αποκλείουν ένα σχετικά μεγάλο μέρος των κατοίκων τους από την αναπτυξιακή διαδικασία. Ο Brohman (1996) είναι σύμφωνος με τις αρχές του εναλλακτικού τουρισμού προτείνοντας ότι τα τουριστικά οφέλη και οι ζημιές πρέπει να διανέμονται πιο ισομερώς μέσα στην τοπική κοινωνία, επιτρέποντας έτσι ένα μεγαλύτερο μέρος του ντόπιου πληθυσμού να ωφελείται από την εξάπλωση του τουρισμού, αντί να λαμβάνει μόνο το φορτίο των ζημιών.

Οι Pearce, Moscardo & Ross (1996) έχουν διερευνήσει τη συμμετοχή της κοινωνίας στην τουριστική ανάπτυξη από τη σκοπιά της εμπλοκής όπου:

Μεμονωμένα άτομα μέσα σε μια τουριστικά προσανατολισμένη κοινότητα εμπλέκονται στη λήψη αποφάσεων και στη διαδικασία υλοποίησής τους αναφορικά με τις κύριες εκδηλώσεις των πολιτικών και κοινωνικο-οικονομικών δραστηριοτήτων (σ.181).

Διαμέσου της συμμετοχής στην αναπτυξιακή διαδικασία οι κάτοικοι μιας περιοχής έχουν την ευκαιρία να καθορίσουν οι ίδιοι την έκταση και τη μορφή της τουριστικής ανάπτυξης καθώς και τον τρόπο που θέλουν να «πωλήσουν» την περιοχή τους (Γαλάνη-Μουταφή 1992, Timothy 1998). Δυστυχώς στην Ελλάδα τις περισσότερες φορές οι κάτοικοι δεν συμμετέχουν στην αναπτυξιακή διαδικασία που επηρεάζει τις ζωές τους (Andriotis 2002c, 2003c, Andriotis & Vaughan 2003b, Papaioannou, Serntedakis and Tsiolis 1998).

Οι κοινότητες είναι οι προορισμοί των περισσότερων ταξιδιωτών και επομένως η ανάπτυξη και η διαχείριση της τουριστικής βιομηχανίας πρέπει να είναι αποτελεσματική για να μπορέσει να καρποφορήσει (Blank 1989). Σύμφωνα με τον Hall (2000) η συμμετοχή των κατοίκων στην αναπτυξιακή διαδικασία είναι μια μορφή σχεδιασμού από κάτω προς τα πάνω (bottom-up), που δίνει έμφαση στην τοπικά ελεγχόμενη ανάπτυξη αντί για την ανάπτυξη της ίδιας της κοινότητας. Ο Haywood (1988) παρατήρησε ότι οι τουρίστες είναι καταναλωτές και χρήστες των πόρων της

κοινότητας και επομένως η ίδια η κοινότητα αποτελεί ένα είδος εμπορεύματος. Στην πραγματικότητα μερικές κοινότητες σκόπιμα κατασκευάζονται ή/και τροποποιούνται για κατανάλωση από τους τουρίστες.

Ο Dowling (1993) πιστεύει πως παρόλο που η γνώμη των ντόπιων κατοίκων προς τον τουρισμό εύλογα διευρύνεται, η ενσωμάτωση αυτών των ιδεών στη διαδικασία του σχεδιασμού είναι κάπως ασυνήθιστη. Υπάρχουν περιπτώσεις που η κυβέρνηση (που τις περισσότερες φορές αναλαμβάνει το ρόλο του αξιοποιητή) είναι απρόθυμη να διαπραγματευτεί ορισμένα προβλήματα εξαιτίας του πολιτικού κόστους ή γιατί τα ενδιαφέροντά της στοχεύουν προς άλλες κατευθύνσεις (Pearce, Moscardo & Ross 1996: 191). Ο Inskoop (1991) αποδοκιμάζει την απροθυμία ορισμένων κυβερνήσεων να επιδιώξουν την εμπλοκή της ντόπιας κοινωνίας στην αναπτυξιακή προσπάθεια, σημειώνοντας ότι «ο σχεδιασμός είναι για τους πολίτες μιας περιοχής και αυτοί πρέπει να έχουν την ευκαιρία να συμμετέχουν στις μελλοντικές επεκτατικές κατευθύνσεις της περιοχής τους και να εκφράζουν τις γνώμες τους για τον τύπο της κοινωνίας που θέλουν να ζήσουν (σ.27)».

Μόνο με το να έχουν τους ντόπιους κατοίκους στο πλευρό τους μπορούν οι τουρίστες να συνυπάρξουν ειρηνικά και μόνο τότε η κοινότητα υποδοχής τουριστών μπορεί να διαβεβαιώσει ότι το περιβάλλον στο οποίο οι τουρίστες ελκύθηκαν αρχικά θα διασφαλιστεί, για τη μακροχρόνια ευημερία των ντόπιων και την απόλαυση της συνεχούς ροής τουριστών (Dogart & Dogart 1996: 73).

Παρόλα αυτά αρκετοί επενδυτές και φορείς ανάπτυξης αποφεύγουν την ενεργή εμπλοκή της κοινωνίας με τη σκέψη ότι μπορεί να λειτουργήσει ως σπατάλη χρόνου στη λήψη αποφάσεων και ως εκ τούτου αρκετές φορές θεωρείται ανώφελη και δύσχρηστη. Όπως σημειώνει ο Haywood (1988) οι δαπάνες για μια τέτοια πολιτική «δεν είναι μόνο οικονομικής φύσεως αλλά επίσης και διοικητικής επιβάρυνσης, όπως η πιθανότητα διάλυσης της

εξουσίας, η έλλειψη χρόνου αλληλεπίδρασης με τους πολίτες, η έλλειψη υπομονής να εκπαιδευθούν άλλοι, η απαγόρευση να εκπαιδευτούν από αλλογενείς, η ελλιπής αποφασιστικότητα να βελτιωθούν οι διαπραγματευτικές δεξιότητες, η διακινδύνευση της απώλειας του ελέγχου σε διάφορα ζητήματα της βιομηχανίας και τελικά ο κίνδυνος αποτυχίας και αρνητικής δημοσιότητας (σ.107)».

Η συνεισφορά του εναλλακτικού τουρισμού στην τοπική ανάπτυξη

Τα τελευταία χρόνια εξαιτίας των αρνητικών σχολίων που αποδίδονται στο μαζικό τουρισμό, πολλά κράτη διαμορφώνουν την πολιτική τους προς την ενθάρρυνση πιο ήπιων (εναλλακτικών) μορφών τουρισμού, αναζητώντας έτσι μια λύση για τα μακροχρόνια προβλήματα που έχουν προκληθεί από την ανεξέλεγκτη τουριστική ανάπτυξη. Τα κίνητρα του εναλλακτικού τουρίστα και τα καταναλωτικά του πρότυπα, που κατευθύνονται στην αναζήτηση της αυθεντικότητας και στην συναναστροφή του με την παρθένα φύση και τον αυτόχθονα πολιτισμό, περικλείουν ιδιαίτερη σημασία στην προστασία της κοινωνίας, του πολιτισμού και του περιβάλλοντος της περιοχής υποδοχής τουριστών, συνεισφέροντας έτσι στην αειφόρο ανάπτυξη και στη μακροβιότητα των υπάρχοντων πόρων. Ως εκ τούτου, ο εναλλακτικός τουρισμός υποδεικνύει περιορισμούς αναφορικά με τη φέρουσα ικανότητα μιας τουριστικής περιοχής και μπορεί να θεωρηθεί ως τουρισμός μειωμένων αρνητικών επιπτώσεων.

Αυξημένη είναι μέσω του εναλλακτικού τουρισμού η διασύνδεση του τουριστικού τομέα με άλλους τομείς της οικονομίας, π.χ. γεωργία, κτηνοτροφία και χειροτεχνία. Απ' την άλλη, υπάρχει μειωμένη διαρροή χρημάτων από την τοπική οικονομία για λόγους όπως αγορά εισαγόμενων προϊόντων, εξάρτηση από ξένους οργανωτές ταξιδιών και απασχόληση αλλοδαπών στην ντόπια βιομηχανία, δημιουργώντας έτσι υψηλούς οικονομικούς δεσμούς σε τοπικό και περιφερειακό επίπεδο. Όπως χαρακτηριστικά υποστηρίζει

ο Gannon (1993) “ντόπιοι επιχειρηματίες μικρών επιχειρήσεων μπορούν, με μέτριες δαπάνες, να συνεισφέρουν αξιοσημείωτα στην οικονομική ανάπτυξη γιατί προμηθεύουν μικρότερες αγορές, αξιώνουν σχετικά μικρά κεφάλαια, χρησιμοποιούν ντόπιους πλουτοπαραγωγικούς πόρους και ακατέργαστα υλικά και δεν απαιτούν δαπανηρή και εξεζητημένη υποδομή” (σ.54). Οι επενδύσεις μικρής κλίμακας που προωθούνται διαμέσου του εναλλακτικού τουρισμού διατηρούν τον έλεγχο της τουριστικής ανάπτυξης από τους ντόπιους κατοίκους και εξασφαλίζουν αυξημένα οικονομικά οφέλη. Ταυτόχρονα, οι μικρής κλίμακας επιχειρήσεις μπορούν να ενσωματωθούν με μεγαλύτερη ευκολία στο υπάρχον κοινωνικο-πολιτιστικό και οικονομικό περιβάλλον της κοινότητας, βοηθώντας πιο αποτελεσματικά την αειφόρο ανάπτυξη ενός προορισμού.

Επιτυγχάνοντας ενδογενή τουριστική ανάπτυξη μέσω της συμμετοχής του ντόπιου κοινωνικού συνόλου στην αναπτυξιακή διαδικασία, οι κάτοικοι μιας περιοχής έχουν τη δυνατότητα να προσδιορίσουν τη ζωή τους, σε μια κοινωνία που θέλουν να ζήσουν, διαμορφώνοντας τον τρόπο που θέλουν να την «πωλήσουν». Η αποδοχή από τους ντόπιους κατοίκους της τουριστικής ανάπτυξης θεωρείται σημαντική για την μακροχρόνια επιτυχία του τουρισμού, γιατί εάν οι τουρίστες δεν είναι ευπρόσδεκτοι και υπάρχει ένα είδος εχθρικότητας απέναντί τους οι αφίξεις τους θα μειωθούν. Συνεπώς, η συμπεριφορά των ντόπιων κατοίκων προς τους εισερχόμενους τουρίστες αποτελεί ένα από τους καθοριστικούς παράγοντες στην επιτυχία της τουριστικής βιομηχανίας μιας περιοχής.

Παρόλο που πολλές φορές ο τουρισμός κατηγορείται για υποανάπτυξη και ερήμωση ορισμένων περιοχών της περιφέρειας λόγω της μετανάστευσης του οικονομικά ενεργού πληθυσμού τους στα αστικά κέντρα, ο εναλλακτικός τουρισμός μπορεί να μειώσει αισθητά το πρόβλημα της υποανάπτυξης αφού προσελκύει τουρίστες σε αγροτικές και απομονωμένες περιοχές, αποτρέποντας, μέσω της δημιουργίας νέων θέσεων εργασίας,

τη μετανάστευση των ντόπιων κατοίκων, και ιδιαίτερα της νέας γενιάς, στα μεγάλα αστικά κέντρα.

Τέλος, διαμέσου της ανάπτυξης του εναλλακτικού τουρισμού τα τουριστικά οφέλη και οι ζημιές διανέμονται πιο ισάξια μέσα στην τοπική κοινωνία, επιτρέποντας έτσι ένα μεγαλύτερο μέρος του ντόπιου πληθυσμού να ωφελείται από την αναπτυξιακή διαδικασία, αντί να λαμβάνει μόνο το φορτίο των ζημιών. Όμως γεννάται το ερώτημα:

Μπορεί η ανάπτυξη μιας τουριστικής περιοχής να ξεκινήσει και να ολοκληρωθεί εσωτερικά της κοινότητας υποδοχής τουριστών, όπως επιτάσσει ο εναλλακτικός τουρισμός ή κάτι τέτοιο δεν είναι εφικτό;

Η απάντηση σ' αυτό το ερώτημα είναι διφορούμενη. Σε πολλές αναπτυσσόμενες χώρες, π.χ. κράτη της Αφρικής και νησιά της Καραϊβικής, η απάντηση φαίνεται να είναι αρνητική, λόγω του χαμηλού δείκτη συμμετοχής του ντόπιου πληθυσμού σε επιχειρηματικές δραστηριότητες, τις μειωμένες δυνατότητες παραγωγής καταναλωτικών αγαθών, των ανεπαρκών κεφαλαίων για επενδύσεις και την έλλειψη ντόπιου εξειδικευμένου εργατικού δυναμικού. Επομένως, στις περιπτώσεις που η ενδογενής τουριστική ανάπτυξη δεν είναι δυνατή, οι κυβερνήσεις πρέπει να καταβάλλουν προσπάθειες για να διατηρηθεί ο μεγαλύτερος έλεγχος της ανάπτυξης από τον ντόπιο πληθυσμό, επιχειρώντας να αυξήσουν τη συμμετοχή της ντόπιας κοινωνίας στην αναπτυξιακή διαδικασία, π.χ. με τη χορήγηση κινήτρων για επενδύσεις σε τοπικούς επιχειρηματίες και με νομοθεσία που να αυξάνει τις ευκαιρίες για εργασία των ντόπιων κατοίκων. Εναλλακτικά, εάν ο προορισμός έχει τη δυνατότητα και τους οικονομικούς πόρους για ενδογενή ανάπτυξη, η κυβέρνηση πρέπει να ενθαρρύνει τους ντόπιους κατοίκους να επενδύσουν στην τουριστική βιομηχανία και να προσπαθήσουν να αξιοποιήσουν λογικά τους διαθέσιμους κοινωνικο-πολιτιστικούς και περιβαλλοντολογικούς πόρους.

Επίλογος

Ποικίλες αμφισβητήσεις έχουν εκδηλωθεί για το ρόλο και την πολιτική που ασκούν οι διάφοροι οργανισμοί, οι εταιρείες και τα αναπτυγμένα κράτη στην παγκόσμια τουριστική ανάπτυξη με συνέπεια να έχει ξεκινήσει μέσω του εναλλακτικού τουρισμού μια προσπάθεια δημιουργίας νέων τουριστικών προϊόντων που να σχετίζονται με τις εναλλακτικές μορφές τουρισμού και την ανάγκη της διατήρησης των ωφελειών από την τουριστική εκμετάλλευση στα χέρια της τοπικής κοινωνίας. Όπως υποστηρίζει ο Wheeler (1992: 140) δημιουργήθηκε μια «Σχολή Διαλογισμού» που εξελίχθηκε σε μια ολοκληρωμένη μορφή ανάπτυξης, εντάσσεται στις ανάγκες των ντόπιων κατοίκων και βασίζεται στην ιδέα ότι οι αλλαγές της ζήτησης των τουριστών προς περιοχές που προσφέρουν εναλλακτικά προϊόντα, μπορούν να δώσουν λύσεις στις αρνητικές επιπτώσεις του τουρισμού.

Παρόλο όμως που ο εναλλακτικός τουρισμός θεωρείται ως ήπια μορφή τουριστικής ανάπτυξης με πολλά οφέλη για ένα τουριστικό προορισμό αυτό δεν σημαίνει ότι δεν έχει και αρνητικές επιπτώσεις. Συγκεκριμένα δεν υπάρχει καμία μορφή τουρισμού χωρίς αρνητικές συνέπειες στο περιβάλλον. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα του ποδηλατικού τουρισμού που ενώ αρχικά προωθήθηκε ως μια μορφή περιήγησης με μη καταστρεπτικές συνέπειες στο περιβάλλον, στη συνέχεια αποδείχτηκε ότι βλάπτει τη χλωρίδα και την πανίδα των περιοχών που επισκέπτονται οι ποδηλάτες, αφού οι τροχοί του ποδηλάτου μπορεί να καταστρέψουν πολλά φυτά και ο θόρυβος να απομακρύνει πολλά ζώα και πτηνά. Αυτονόητο είναι ότι παρόλο που ο εναλλακτικός τουρισμός επιχειρεί να μειώσει πολλά από τα περιβαλλοντολογικά προβλήματα του συμβατικού μαζικού τουρισμού, θεωρείται περισσότερο βλαβερός από τη μη ανάπτυξη.

Όπως σημειώνει ο Wheeler (1991) οι επενδύσεις μικρής κλίμακας απευθύνονται σε μικρούς αριθμούς τουριστών και ενώ αυξάνουν το κέρδος σε ορισμένες ομάδες κατοίκων, επενδυτών

και κρατικών φορέων, έχουν μικρά οφέλη αναφορικά με τη δημιουργία εσόδων και θέσεων εργασίας. Συνεπώς οι τουριστικοί επενδυτές και οι φορείς της ανάπτυξης πρέπει να προσδιορίσουν τις προτιμήσεις τους για μικρής ή μεγάλης κλίμακας επενδύσεις σύμφωνα με τα είδη των τουριστών που θέλουν να προσελκύσουν (εναλλακτικά ή μη), τα κεφάλαια που διαθέτουν και το επίπεδο του επιθυμητού ελέγχου και της συμμετοχής της ντόπιας κοινωνίας στην τουριστική διαδικασία. Όμως, ακόμη και εάν όλοι οι τουριστικοί προορισμοί επιτύχουν να μειώσουν τον αριθμό των τουριστών που τις επισκέπτονται, αυτό δεν θα αποτελέσει λύση, αφού η ενεργή τουριστική ζήτηση θα ξεπεράσει την προσφορά (Wheeler 1991).

Ανακεφαλαιώνοντας αναφέρουμε ότι ο εναλλακτικός τουρισμός δεν μπορεί να αντικαταστήσει το συμβατικό μαζικό τουρισμό. Γι' αυτό οι αναπτυξιακές προσπάθειες πρέπει να εστιαστούν στην προώθηση ενός πιο κατάλληλου τύπου μαζικού τουρισμού που να συνεισφέρει στην ελαχιστοποίηση των κυρίαρχων αρνητικών συνεπειών. Όπως δηλώνουν ορισμένοι συγγραφείς (Andriotis 2001, Wheeler 1992) ο μαζικός τουρισμός είναι αναπόφευκτος εξαιτίας της μεγάλης τουριστικής ζήτησης και λόγω των τεραστίων επενδύσεων που έχουν γίνει σε μαζικού τύπου τουριστικά καταλύματα. Συνεπώς αυτό που απαιτείται είναι να καταβληθούν προσπάθειες ώστε να γίνει το συμβατικό πιο βιώσιμο (Godfrey 1993). Όμως υπάρχουν προορισμοί που έχουν μεγάλες προοπτικές για την προώθηση εναλλακτικών προτύπων τουριστικής ανάπτυξης και πρέπει να καταβάλλουν υπέρογκες προσπάθειες για να αποφύγουν τη μαζικοποίηση της τουριστικής βιομηχανίας και τις επακόλουθες αρνητικές της συνέπειες.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Γαλάνη-Μουταφή, Β. (2002). Έρευνες για τον Τουρισμό στην Ελλάδα και την Κύπρο. Μια Ανθρωπολογική Προσέγγιση. Αθήνα: Προπομπός.

Fennel, D. (1991). Οικοτουρισμός. Έλλην: Αθήνα.

Κοκκώσης, Χ. (2001). Τουριστική ανάπτυξη και φέρουσα ικανότητα στα νησιά, στο Τσάρτας, Π. (επιμ). Τουριστική Ανάπτυξη. Πολυεπιστημονικές Προσεγγίσεις, (σσ. 81-98). Εξάντας: Αθήνα.

Κοκκώσης, Χ. & Τσάρτας, Π. (2001). Βιώσιμη Τουριστική Ανάπτυξη και Περιβάλλον. Κριτική: Αθήνα.

Παπαδάκη-Τζεδάκη, Σ. (1997). Ενδογενής Τουριστική Ανάπτυξη στο Ρέθυμνο: Ανάπτυξη ή Υπανάπτυξη; Μία Κοινωνικο-οικονομική και Ιστορική Προσέγγιση. Διδακτορική διατριβή. Πανεπιστήμιο Ρεθύμνου: Ρέθυμνο.

Παπαϊωάννου, Σ., Σερντεδάκης, Ν. & Τσιώλης, Γ. (1998). Κοινωνική-οικολογική συνείδηση και πράξη. Το παράδειγμα των κατοίκων της Επαρχίας Κυδωνίας Δυτικής Κρήτης. Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών. 96-97, σσ. 133-183.

Ρώμα, Ε. (2000). Εναλλακτικές μορφές αστικού τουρισμού: Η περίπτωση της Ελλάδας. Τοπική Αυτοδιοίκηση. Ιαν-Φεβ, σ. 28-36.

Σπιλάνης, Γ. (2000). Τουρισμός και περιφερειακή ανάπτυξη. Η περίπτωση των νησιών του Αιγαίου, στο Τσάρτας, Π. (επιμ). Τουριστική Ανάπτυξη. Πολυεπιστημονικές Προσεγγίσεις, (σσ. 149-187). Εξάντας: Αθήνα.

Τσάρτας, Π. (1996). Τουρίστες, Ταξίδια, Τόποι: Κοινωνιολογικές Προσεγγίσεις στον Τουρισμό. Εξάντας: Αθήνα.

Ahmed, S.A. (1987). Perceptions of socio-economic and cultural impact of tourism in Sri-Lanka: A research study. Marga Quarterly Journal. 8(4), pp.34-63.

Andriotis, K. (2000). Local Community Perceptions of Tourism as a Development Tool: The Island of Crete. Unpublished doctoral dissertation. Bournemouth University: Bournemouth.

Andriotis, K. (2001). Tourism Planning and Development in Crete. Recent Tourism Policies and their Efficacy. Journal of Sustainable Tourism. 9(4), pp. 298-316.

Andriotis, K. (2002a) Options in tourism development. Conscious versus conventional tourism. Anatolia. An International Journal of

Tourism and Hospitality Research. 13(1), pp. 73-85.

Andriotis, K. (2002b). Scale of hospitality firms and local economic development. Evidence from Crete. Tourism Management. 23(4), pp. 333-341.

Andriotis, K. (2002c). Residents' satisfaction or dissatisfaction with public sector governance. The Cretan case. Tourism and Hospitality Research: The Surrey Quarterly Review. 4(1), pp. 53-68.

Andriotis, K. (2003a). Tourism in Crete. A form of modernisation. Current Issues in Tourism. 5(3&4).

Andriotis, K. (2003b). Problems faced by the Cretan tourism industry as perceived by the business people. Tourism: An International Interdisciplinary Journal. 51(1), pp. 21-30.

Andriotis, K. (2003c). Problems of island tourism development. The Greek insular regions. Σε: Bramwell, B. (επιμ). Coastal Mass Tourism. Diversification and Sustainable Development in Southern Europe, (προσεχώς).

Andriotis, K. and Vaughan D.R. (2003a). The tourism workforce and policy: Exploring the assumptions using Crete as the case study. Current Issues in Tourism, (προσεχώς).

Andriotis, K. and Vaughan D.R. (2003b). Urban residents' attitudes towards tourism development: The case of Crete. Journal of Travel Research, (προσεχώς).

Andronicos, A. (1979). Tourism in Cyprus. In: de Kadt, E. (ed). Tourism: Passport to Development? Oxford: Oxford University Press.

Auty, R.M. (1995). Patterns of Development: Resources, Policy and Economic Growth. London: Edward Arnold.

Berno, T. (1999). When a guest is a guest. Cook islanders view tourism. Annals of Tourism Research. 26(3), pp.656-675.

Blank, U. (1989). The Community Tourism Industry Imperative: The Necessity, the Opportunities, its Potential. Venture Publishing,

State College, PA.

Britton, S.G. (1982). The political economy of tourism in the third World. *Annals of Tourism Research*. 9(2), pp.331-358.

Britton, S.G. (1989). Tourism, dependency and development: A model of analysis. In: Singh, T.V., Theuns, H.L. and Go, F.M. (eds) *Towards Appropriate Tourism: The Case of Developing Countries*. Frankfurt: Peter Lang, pp.93-116.

Brohman, J. (1996). New directions in tourism for third world development. *Annals of Tourism Research*. 23(1), pp.48-70.

Butler, R.W. (1990). Alternative tourism: pious hope or Trojan Horse? *Journal of Travel Research*. 28(3), pp.40-45.

Cazes, G.H. (1989). Alternative tourism: Reflections on an ambiguous concept. In: Singh, T.V., Theuns, H.L. & Go, F.M. (eds). *Towards Appropriate Tourism: The Case of Developing Countries*. Frankfurt, Peter Lang, pp. 117-126.

Coccosis, H. (1996). Tourism and sustainability: perspectives and implications. In: Priestley, G.K., Edwards, J.A. & Coccosis, H. (eds). *Sustainable Tourism? European Experiences*. Oxon: CAB, pp.1-21.

Coccosis, H. & Parpairis, A. (1996). Tourism and carrying capacity in coastal areas: Mykonos, Greece. In: Priestley, G.K., Edwards, J.A. & Coccosis, H. (eds). *Sustainable Tourism? European Experiences*. Oxon: CAB, pp.153-175.

Cohen, E. (1973). Nomads from affluence: Notes on the phenomenon of drifter tourism. *International Journal of Comparative Sociology*. 14(1-2): 89-103.

Cohen, E. (1979). A phenomenology of tourist experiences. *Sociology*. 13, pp. 179-201.

Cohen, E. (1989). "Alternative tourism" – A Critique. In: Singh, T.V., Theuns, H.L. & Go, F.M. (eds). *Towards Appropriate Tourism: The Case of Developing Countries*. Frankfurt, Peter Lang, pp. 127-142.

Doggart, C. & Doggart, N. (1996). Environmental impacts of tourism in developing countries. *Travel and Tourism Analyst*. 2, pp.71-86.

Dowling, R. (1993). Tourism planning, people and the environment in Western Australia. *Journal of Travel Research*. 31(4), pp.52-58.

Eadington, W.R. and Smith, V.L. (1992). Introduction: The emergence of alternative forms of tourism. In: Smith, V.L. and Eadington, W.R. (eds). *Tourism Alternatives: Potentials and Problems in the Development of Tourism*. Chichester: Wiley, pp.1-12.

EC (1993). *Taking Account of Environment in Tourism Development*. Study prepared by ECONSTAT EC DG XXIII. Brussels: European Commission.

Erisman, M. (1983). Tourism and cultural dependency in the West Indies. *Annals of Tourism Research*. 10(3), pp.337-362.

Faulkner, B. (1998). Tourism development options in Indonesia and the case of agro-tourism in central Java. In: Laws, E., Faulkner, B. & Moscardo, G. (eds). *Embracing and Managing Change in Tourism: International Case Studies*. London: Routledge, pp.202-221.

Gannon, A. (1993). Rural tourism as a factor in rural community economic development for economies in transition. In: Bramwell, B. and Lane, B. (eds). *Rural Tourism and Sustainable Tourism development*. Channel View: Clevedon, pp.51-60.

Godfrey, K.B. (1993). *Tourism and Sustainable Development: Towards a Sustainable Framework*. PhD thesis. Oxford: Oxford Brookes University.

Hall, C.M. (2000). *Tourism Planning: Policies, Processes and Relationships*. Essex: Prentice Hall.

Haywood, K.M. (1988). Responsible and responsive tourism planning in the community. *Tourism Management*. 9(2), pp.105-116.

- Himmetoglu, B. (1992). What is soft tourism? Proceedings of the International Conference on Architecture of Soft Tourism. Trabzon, Turkey: Yildiz University Faculty of Architecture Press.
- Hunt, D. (1989). *Economic Theories of Development: An Analysis of Competing Theories*. Hertfordshire: Harvester Wheatsheaf.
- Inskip, E. (1991). *Tourism Planning: An Integrated and Sustainable Development Approach*. New York: Van Nostrand Reinhold.
- Keller, P. (1987). Stages of peripheral tourism development - Canada's Northwest Territories. *Tourism Management*. 8(1), pp.20-32.
- Khan, M.M. (1997). Tourism development and dependency theory: Mass tourism vs. ecotourism. *Annals of Tourism Research*. 24(4), pp.988-991.
- Krippendorf, J. (1982). Towards new tourism policies: the importance of environmental and sociocultural factors. *Tourism Management*. 3(3), pp.135-148.
- Laarman, J.G. & Durst, P.B. (1987). *Nature travel and tropical forests*. FPEI Working Paper 23. Research Triangle Park, NC: Southeastern Center of Forest Economics Research.
- Lane, B. (1989). Will rural tourism succeed? In: Hardy, S., Hardy, T. & Shaw, T. (eds). *The Role of Tourism in the Urban and Regional Economy*. London: Regional Studies Association, pp.34-39.
- Lane, B. (1993). Sustainable rural tourism strategies: A tool for development and conservation. In: Bramwell, B. & Lane, B. (eds). *Rural Tourism and Sustainable Tourism Development*. Channel view, Clevedon, pp.102-111.
- Lea, J. (1988). *Tourism and Development in the Third World*. London & New York: Routledge.
- Mader, V. (1988). Tourism and Environment. *Annals of Tourism Research*. 15(2): 274-276.
- McCannell, D. (1973). *Staged authenticity: Arrangements of social space in tourist settings*. *American Journal of Sociology*. 79(3): 589-603.
- McIntosh, R.W. & Goeldner, G.R. (1986). *Tourism: Principles, Practices, Philosophies*. 5th ed. New York: Wiley.
- Milne, S. (1997). Tourism, dependency and South Pacific micro-states: beyond the vicious cycle? In: Lockhart, D.G. & Drakakis-Smith, D. (eds). *Island Tourism: Trends and Prospects*. London: Pinter, pp.281-301.
- Myrdal, G. (1957). *Economic Theory and Underdeveloped Regions*. London: Methuen.
- Pearce, D.G. (1989). *Tourist Development*. 2nd ed. New York: Longman.
- Pearce, D.G. (1992). Alternative tourism: Concepts, classifications, and questions. In: Smith, V.L. & Eadington, W.R. (eds). *Tourism Alternatives: Potentials and Problems in the Development of Tourism*. Philadelphia: University of Philadelphia Press & International Academy for the Study of Tourism. _
- Pearce, P.L., Moscardo, G. & Ross, G.F. (1996). *Tourism Community Relationships*. Oxford: Pergamon.
- Perez, L.A. (1973). Aspects of underdevelopment: Tourism in the West Indies. *Science and Society*. 37(5): 473-480.
- Potter, R.B., Binns, T., Elliott, J.A. & Smith, D. (1999). *Geographies of Development*. Essex: Longman.
- Rodenburg, E.E. (1989). The effects of scale in economic development: tourism in Bali. In: Singh, T.V., Theuns, H.L. & Go, F.M. (eds). *Towards Appropriate Tourism: The Case of Developing Countries*. Frankfurt, Peter Lang Verlag, pp.205-226.
- Romeril, M. (1985). Tourism and the environment: towards a symbiotic relationship. *International Journal of Environmental Studies*. 25 (4), pp.215-218.
- Schumacher, E.F. (1974). *Small is Beautiful*. London: Penguin. _

Smith, V.L. (1978). *Hosts and Guests: The Anthropology of Tourism*. Oxford: Blackwell.

Swarbrooke, J. (1993). Local authorities and destination marketing. *Insights*. July, pp. A15-A20.

Timothy, D.J. (1998). Co-operative tourism planning in a developing destination. *Journal of Sustainable Tourism*. 6(1), pp.52-68.

Timothy, D.J. (1999). Participatory planning. A view of tourism in Indonesia. *Annals of Tourism Research*. 26(2), pp.371-391.

Tosun, C. (2000). Limits to community participation in the tourism development process in developing countries. *Tourism Management*. 21(3), pp.413-633

UNESCO (1976). The effects of tourism on socio-cultural values. *Annals of Tourism Research*. 4, pp.74-105.

Vanhove, N. (1997). Mass tourism: Benefits and costs. In: Wahab, S. & Pigram, J.J. (eds). *Tourism Development and Growth - The Challenge of Sustainability*. London: Routledge, pp.50-77.

Vaughan, R., Andriotis, K. & Wilkes, K. (2000). Characteristics of tourism employment: The case of Crete. Paper Presented in the 7th ATLAS International Conference. North-South: Contrasts and Connections in Global Tourism. June 18-21, 2000. Savonlinna, Finland.

Vivian, J.M. (1992). Foundations for sustainable development: participation, empowerment and local resource management. In: Ghai, D. & Vivian, J.M. (eds). *Grassroots Environmental Action: Peoples' Participation in Sustainable Development*. London: Routledge, pp.50-80.

Weaver, D.B. (1991). Alternative to mass tourism in Dominica. *Annals of Tourism Research*. 18(2), pp.414-432.

Wheeller, B. (1991). Tourism's troubled times: responsible tourism is not the answer. *Tourism Management*. 12(1), pp.91-96.

Wheeller, B. (1992). Alternative tourism- a deceptive ploy.

In: Cooper C. and Lockwood, A. (eds). *Progress in Tourism Recreation and Hospitality Management*. Vol 4, Belhaven, London, pp. 140-145.

Wilkinson, P.F. (1987) Tourism in small island nations: a fragile dependency. *Leisure Studies*. 6(2), pp.127-146.

Wilkinson, P.F. (1997). Jamaican tourism: from dependency theory to a world-economy approach. In: Lockhart, D.G. & Drakakis-Smith, D. (eds). *Island Tourism: Trends and Prospects*. London: Pinter, pp.182-204.